

FEATURES OF PERCEPTIONS OF SUCCESS IN ADOLESCENCE

<https://doi.org/10.37096/SHDISJ-22-1.1-0006>

Maria Samoilenko

ORCID ID: 0000-0001-5313-2961

Abstract

The article presents the results of a study of the phenomenon of ideas about success in adolescence. The study analyzes the individual-typological and socio-psychological characteristics that affect the formation of ideas about success in adolescents living in Ukraine. The results of a study conducted online using the test of meaning of life orientations, the method of measuring self-esteem Dembo-Rubinstein, the questionnaire of the study of self-assessment of adolescent performance, the method of ranking areas of life by importance of success, the questionnaire "Incomplete Sentences" (Sacks, Levy) was conducted using the following methods of mathematical statistics in the program SPSS - 20: descriptive statistics, Mann-Whitney test, Kraskel-Wallis test in a sample of 70 adolescents aged 15 to 17 years, who are students of secondary schools and gymnasiums in Kiev, confirm the presence of the connection between adolescents' perceptions of success and the peculiarities of their self-determination, expressed in the experience of life awareness, self-esteem and building a time perspective: adolescents who understand success as meeting external requirements and commitments are characterized by low self-confidence, underdeveloped goal setting, low awareness of life and lower self-esteem. Their image of the distant future is the least detailed and more uncertain. Adolescents who understand success as self-development and self-realization feel more confident and successful, able to overcome obstacles and achieve their goals. They are characterized by high rates of satisfaction and awareness of life, which is manifested in the construction of a large number of life plans and the belief in the possibility of their successful implementation. Adolescents who understand success as social recognition and approval have a fairly high level of awareness of life and self-esteem, in the distant future for them are important relationships and achieving a certain social status. Today's teenagers define success as the achievement of goals, which brings a sense of satisfaction with the result and deserved happiness, because success requires overcoming obstacles and great efforts. It is work, not luck or the help of others, that is the key to success. For adolescents, success is more about personal growth and self-realization than about social recognition. When choosing examples of successful people, modern teenagers, first of all, focus on the adults around them (most often - members of their families), as well as representatives of modern show business, politicians and businessmen. For them, the image of a successful person is characterized, first of all, by career achievements, having a family and the presence of such personality traits that help a successful person to overcome difficulties and achieve goals and self-realization.

Keywords: ideas about success, adolescence and adolescence, individual psychological differences of personality, peculiarities of self-determination, level of self-esteem, awareness of life, social recognition.

Марія Самойленко. Особливості уявлень про успіх у підлітковому віці

У статті представлені результати дослідження феномену уявлень про успіх у підлітковому віці. В рамках дослідження проведено аналіз індивідуально-типологічних і соціально-психологічних особливостей, що впливають на формування уявлень про успіх у підлітків, які проживають в Україні. Результати дослідження, проведеного в онлайн-режимі за методиками тест смисложиттєвих орієнтацій, методика вимірювання самооцінки Дембо-Рубінштейн, опитувальник дослідження самооцінки успішності підлітків, методика ранжирування сфер життя за значимістю досягнення успіху, опитувальник «Незакінчені речення» (Sacks, Levy) (статистична обробка даних проводилася з використанням наступних методів математичної статистики в програмі SPSS - 20: описові статистики, критерій Манна-Уїтні, критерій Краскела-Уолліса на вибірці 70 підлітків віком від 15 до 17 років, які є учнями загальноосвітніх шкіл та гімназій м. Києва, підтверджують наявність зв'язку уявлень підлітків про успіх та особливості їх самовизначення, що виражаються у переживанні усвідомленості життя, рівні самооцінки та побудові тимчасової перспективи: підлітки, які розуміють успіх як виконання зовнішніх вимог та зобов'язань, характеризуються низькою впевненістю у своїх силах, нерозвиненим цілепокладанням, низькою усвідомленістю життя та нижчою самооцінкою. Їхній образ віддаленого майбутнього найменш деталізований і більш невизначений. Підлітки, які розуміють успіх як саморозвиток і самореалізацію, почуваються більш впевненими у своїх силах і успішнішими, здатними долати перешкоди та досягати своїх цілей. Вони характеризуються високими показниками задоволеності та усвідомленості життя, що проявляється у побудові великої кількості життєвих планів і вірою у можливість їх успішної реалізації. У підлітків, які розуміють успіх як соціальне визнання та схвалення, виявлено досить високий рівень усвідомленості життя та самооцінки, у віддаленому майбутньому для них велике значення мають дружні стосунки та досягнення певного соціального становища. Сучасні підлітки визначають успіх як досягнення поставлених цілей, яке приносить почуття задоволення від отриманого результату та заслуженого щастя, тому що досягнення успіху потребує подолання перешкод та великих зусиль. Саме праця, а не везіння чи допомога інших людей, є основним засобом досягнення успіху. Для підлітків успіх пов'язаний більшою мірою з особистісним зростанням та самореалізацією, ніж із визнанням суспільства. При виборі прикладів успішних людей сучасні підлітки, в першу чергу, орієнтуються на дорослих, що оточують їх (найчастіше – членів їхніх сімей), а також на представників сучасного шоу-бізнесу, політиків і бізнесменів. Образ успішної людини для них характеризується, насамперед, кар'єрними досягненнями, наявністю сім'ї та наявністю таких особистісних рис, які допомагають успішній людині долати труднощі та досягати поставлених цілей та самореалізації.

Ключові слова: уявлення про успіх, підлітковий та юнацький вік, індивідуально-психологічні відмінності особистості, особливості самовизначення, рівень самооцінки, усвідомленість життя, соціальне визнання.

Вступ

Проблема успіху у психології є досить актуальною. Тим не менш, досі немає прямих і однозначних теорій, що розглядають цей феномен як центральний або основний конструкт. Ряд психологічних теорій, починаючи з класичних, лише опосередковано торкається проблеми успіху. Однак, на думку Вайнера (Weiner, 2016), у пізніх роботах Фрейда можна виділити деякі трактування «успішної» особистості. Прагнення успіху тісно пов'язані з максимальним володінням материнської любові і прагненням перевершити батька. Саме цей факт, з погляду Фрейда, як зауважує Вайнер (Weiner, 2016), зберігає почуття переможця і впевненість в успіху, яким супроводжує і успіх. З точки зору А. Адлера, як зауважує Вайнер (Weiner, 2016), життя неможливо уявити собі немаючи безперервний рух в напрямку зростання і розвитку. Фромм, говорячи про соціальний тип характеру людини середини ХХ століття, наголошував, що на перший план виступає ринковий характер, для якого досягнення успіху є важливою життєвою цінністю. У цьому особистісний чинник завжди грає вирішальну роль у досягненні успіху (Weiner, 2016).

Своєрідне трактування успіху представлено трансактним аналізом Е. Берна. Як зауважує Маслоу (Maslow, 2019), Берн вважав, що для характеристики так званих успішних та неуспішних сценаріїв необхідно дати: визначення успіху, тобто сказати, що таке переможець та невдаха. Переможцем ми називаємо людину, яка процвітає (з її точки зору) у тій справі, яку він має намір зробити. Цілком, інший погляд на поняття успіху спостерігається в соціобіхевіоральному підході, в якому причини успішної поведінки пов'язуються з соціальними факторами. Крім того, важливим фактором у формуванні будь-якого типу поведінки, зокрема і успішного, є так зване навчання через спостереження. Спостерігаючи той чи інший зразок поведінки, людина набуває символічного образу діяльності, що моделюється, який служить орієнтиром для побудови власних форм поведінки. Таким чином, спостерігаючи моделі успішної поведінки, людина навчається бути успішною (Maslow, 2019).

Диспозиційна теорія особистості розглядаємо успіх з двох позицій: по-перше, безпосередньо з погляду рис особистості; по-друге - у дискурсі типів особистості. Представники диспозиційної теорії в психології (Г. Олпорт, Г. Айзенк, Р. Кеттел), на думку Зелігмана (Seligman, Nolen-Hoeksema, 2017), стверджують, що тільки за наявності специфічних рис особистість може досягти успіху. Процесом становлення особистості «керує диспозиція до усвідомлення своїх можливостей, тобто становлення специфічних людських здібностей на всіх стадіях розвитку. І одна з найбільш насущних здібностей – індивідуалізація, формування індивідуального стилю життя, що характеризується самосвідомістю, самокритичністю та саморозвитком». Тобто суть успішної особистості, за Г. Олпортом, на думку Зелігмана (Seligman, Nolen-Hoeksema, 2017), визначається тими схильностями, які вона проносить через все життя і які належать їй, невід'ємні від неї. Говорячи про типи індивідуальних диспозицій, у зв'язку з успіхом, Г. Олпорт, на думку Зелігмана (Seligman, Nolen-Hoeksema, 2017), виділяв кардинальну диспозицію, яка настільки пронизує людину, що майже всі її вчинки

можна звести до її впливу. Дослідник стверджував, що дуже небагато людей мають кардинальну диспозицію, тоді як вона може зробити її володаря видатною фігурою в суспільстві, людиною, яка домоглася визнання і високих результатів у своїй діяльності (Seligman, Nolen-Hoeksema, 2017; Weiner, 2016).

Досить цікавою, на думку сучасних науковців (Dweck, Leggett, 2019; Hunsberger, Pratt, & Pancer, 2018), є розроблена в рамках психосинтезу типологія особистості Р. Ассаджіолі. Відповідно до цієї типології успішні люди — це люди, які прагнуть особистісної інтеграції, до переживання свого вищого (справжнього) «Я». Досягти цього, на думку Р. Ассаджіолі, можна через усвідомлення свого типу особистості та управління властивими йому рисами. Успішна поведінка можлива при вирішенні особистістю в руслі свого типу трьох завдань: виразу, контролю та гармонізації.

Завдання вираження полягає, перш за все, у прийнятті свого типу. Таким чином, прагнучи будь-якої мети, людина в першу чергу повинна оцінити свої можливості в бажаній галузі діяльності, знати, які здібності їй послужать у вирішенні поставленого завдання, а які стануть перешкодою на шляху до успіху. На думку Р. Ассаджіолі, необхідно свідомо використовувати свої таланти та долати обмеження свого психологічного типу (Dweck, Leggett, 2019; Hunsberger, Pratt, & Pancer, 2018). Завдання контролю передбачає корекцію дисгармонічних, надмірних виразів свого типу. Гіпертрофована сторона з часом починає блокуватися, позбавляючи людину звичної поведінки. Таким чином, стверджує Р. Ассаджіолі, на шляху до успіху в житті необхідно свідомо контролювати сильні сторони своєї природи, утримуючи їх у певних межах. Особливе значення в психосинтезі надається третьому завданню - гармонізації. Вона потребує розвитку слабких сторін індивіда. Тільки гармонійно розвинена, різнобічна людина підвищує свої шанси на успіх у процесі самоактуалізації та інтеграції. В даному випадку основною якістю, що детермінує досягнення гармонії, є сила волі особистості, вміння долати внутрішній опір змінам. феномена успіху. Мотив досягнення вперше був виділений як стійка диспозиція у роботах Г. Мюррея. Він визначав мотив досягнення як стійку потребу у результативній роботі, як прагнення зробити щось швидко і добре, досягти певного рівня у будь-якій справі. Ця потреба проявляється у будь-якій ситуації досягнення, незалежно від її конкретного контексту.

У дослідженнях Д. Мак-Клелланда та її співробітників, за оцінкою наступних науковців (Maslow, 2019; Lockwood, Marshall, & Sadler, 2019), проводилося вивчення мотивів особистості, у результаті було виявлено два виду мотиву досягнення - прагнення успіху і прагнення уникнути невдачі. Люди мотивовані на успіх, віддають перевагу розважливому ризику. Дуже легкі завдання не приносять їм задоволення та переживання успіху. Але при цьому не ставляться і дуже важкі завдання, тому що занадто велика ймовірність успіху. Отже, результат під час вирішення завдання залежить від своїх зусиль людини. Для мотивованих на невдачу вибір легких завдань гарантує успіх (тобто дозволяє уникнути невдачі), а невдача при вирішенні дуже важких завдань не сприймається

як особистий неуспіх і пояснюється високою складністю самої задачі (Maslow, 2019; Lockwood, Marshall, & Sadler, 2019).

У тісній співпраці з Д. Мак-Клеланд працював Дж. Аткинсон, який вважав, на думку Локвуда (Lockwood, Marshall, & Sadler, 2019), що мотивація досягнення є основним джерелом ділової активності, що рухає економічний розвиток суспільства. Крім того, Дж. Аткинсон розробив «модель ризикового вибору» як математичну модель мотиваційного процесу. У цій моделі він виділяє три змінні: 1) очікування як попередження того, що виконання деякої дії призведе до певних наслідків; 2) цінність як відносна привабливість (або непривабливість) дії та її наслідків. Роботи Х. Хекхаузена займають важливе місце у розумінні мотивації досягнення. У своїй простій формі, за словами Локвуда (Lockwood, Marshall, & Sadler, 2019), на думку Х. Хекхаузена, критерій успішності є пару протилежностей: успіх- невдача, добре-погано. При цьому, якщо взаємодія із середовищем залишається орієнтованим на досягнення протягом тривалого часу, то критерії успішності диференціюються: «критерії успішності можуть бути орієнтовані на завдання (наприклад рівень майстерності як результат діяльності), або на людину (наприклад, порівняно зі своїми минулими досягненнями). Аналізуючи дані підходи до розуміння мотивації досягнення, М. Ш. Магомед-Емінов, за словами Локвуда (Lockwood, Marshall, & Sadler, 2019), свідчить про цілу низку їх слабких сторін, і, насамперед те, що вони розглядають мотиваційний процес як виключно когнітивний, а чи не включає у собі безліч різних компонентів. Усі моделі не враховують роль емоцій у процесі мотивації, відриваючи емоційну сферу від когнітивної.

Сучасні дослідження уникнення чи страху успіху дозволили встановити його інтрапсихічний та соціокультурний характер. Так Ф. Салілі, за свідченням Локвуда (Lockwood, Marshall, & Sadler, 2019), на основі виділення двох основних типів досягнень - афіліативних та індивідуально-змагальних - показав, що страх успіху є заміщеною формою досягнення, зокрема за допомогою знаходження особистої залученості через відносини з іншими, з якими людина себе ідентифікує. Л. Монахан, П. Шецвер, за свідченням Маршалла (Lockwood, Marshall, & Sadler, 2019), розглядають страх успіху як таку, що виконує функцію підтримки культури. На їхню думку, це явище може спостерігатися як у чоловіків, так і у жінок. Воно стримує досягнення, коли очевидні негативні наслідки успіху, і, навпаки, страх успіху відсутня, коли велика ймовірність отримання соціального схвалення у разі успіху (Hunsberger, Pratt, & Pancer, 2018; Lockwood, Marshall, & Sadler, 2019).

Мета статті та методологія. Метою дослідження є вивчення уявлень підлітків про успіх.

Виходячи з мети дослідження були визначені наступні експериментальні завдання:

- 1) вивчити стан проблеми уявлень підлітків про успіх;
- 2) організувати та провести емпіричне дослідження уявлення про успіх в підлітковому віці;
- 3) проаналізувати та проінтерпретувати отримані результати дослідження.

Теоретико-методологічну основу роботи складають: вчення про психологічний вік і вікову періодизацію психічного розвитку в онтогенезі; дослідження закономірностей самовизначення в підлітковому і юнацькому віці; концепція психології сенсу; теорії формування самооцінки; концепції побудови часової перспективи; теорії ціннісних орієнтацій людини; філософська концепція розуміння успіху.

Методи і методики дослідження

Вибірку нашого дослідження склали 70 підлітків віком від 15 до 17 років ($M=16,1$), які є учнями загальноосвітніх шкіл та гімназій м. Києва. З них 29 (41,8%) юнаків та 41 (58,2%) дівчат. На момент тестування 49 (69,8%) підлітків (Teenage (UNICEF), 2019) були учнями 10 класу, а 21 (30,2%) – учнями 11 класу. Дослідження проводилося в онлайн-режимі.

На теоретичному етапі дослідження здійснювався аналіз наукової психолого-педагогічної літератури, спрямований на осмислення сутності досліджуваних явищ.

Серед емпіричних методів дослідження використовувалися стандартизовані, адаптовані до поставлених експериментальних завдань методики, а також тестові підходи, модифіковані під вирішення поставлених завдань.

1. Тест смисложиттєвих орієнтацій (Д.О. Леонтьєв) (Test of semantic-life orientations). Мета: дослідження зв'язку уявлень про успіх і усвідомленість життя);

2. Методика вимірювання самооцінки Т.В. Дембо – С.Я. Рубінштейн (модифікація А.М. Прихожан) (Dembo-Rubinstein self-assessment diagnostic technique) (мета: дослідження оцінки своєї успішності, дослідження зв'язку уявлень про успіх і самооцінки підлітків);

3. Опитувальник дослідження самооцінки успішності підлітків (Д.А. Бухаленкова, О.А. Карабанова) (Questionnaire for the study of self-assessment of adolescent performance) (мета: дослідження уявлень про успіх підлітків);

4. Методика ранжирування сфер життя за значимістю досягнення успіху (Д.А. Бухаленкова, О.А. Карабанова) (Methods of ranking areas of life according to the importance of success) (мета: дослідження уявлень про успіх підлітків);

5. Опитувальник «Незакінчені речення» (Sacks, Levy) (Incomplete Sentences Questionnaire) (мета: дослідження уявлень про успіх підлітків, дослідження оцінки своєї успішності).

Статистична обробка даних проводилася з використанням наступних методів математичної статистики в програмі SPSS - 20:

Описові статистики (мета: опис вибірки, вивчення співвідношень між підгрупами у вибірці, вирахування відсотових значень, середніх значень).

Критерій Манна-Уїтні (мета: використовується для оцінки різниці між двома незалежними вибірками (у нашому випадку юнаки та дівчата) за рівнем обраних показників, що відповідає завданням нашого аналізу – ранжування підлітками різних сфер життя за значимістю; ранжування підлітками значимості досягнення успіху в різних сферах життя; дозволяє виявити відмінності в значенні параметра між групами у малій вибірці, якою і являється наша вибірка; критерій є

непараметричним – не бере до уваги обов'язкову наявність нормальності розподілу, що підвищує його потужність).

Критерій Краскела-Уолліса (мета: призначений для перевірки рівності медіан (середніх значень) між двох груп (у нашому випадку – три групи підлітків з різним розумінням успіху), непараметричний метод (підходить для нашої малої вибірки без нормального розподілу), що є ранговим (це відповідає нашому завданню - ранжуванню суб'єктивної успішності груп підлітків)).

Результати дослідження

Уявлення про успіх впливають на формування критеріїв оцінки своїх досягнень, тобто оцінку підлітком своєї успішності, своїх здібностей і можливостей, що впливають на його самооцінку в цілому та образ «Я». Важлива не лише об'єктивна оцінка результату діяльності, але набагато важливіше те, яку суб'єктивну оцінку дає людина своїм досягненням, як пояснює даний результат (чи пов'язує вона його з власними здібностями або впливом зовнішніх факторів). У зв'язку з цим ми припустили, що уявлення підлітків про успіх як особистісне зростання пов'язані з вищим рівнем самооцінки.

Розглянемо розбіжності, що виявилися, в реальній самооцінці у підлітків, що відрізняються розумінням успіху (див. рис. 1); критерій Манна-Уїтні, всі відмінності значущі на рівні $p \leq 0,05$).

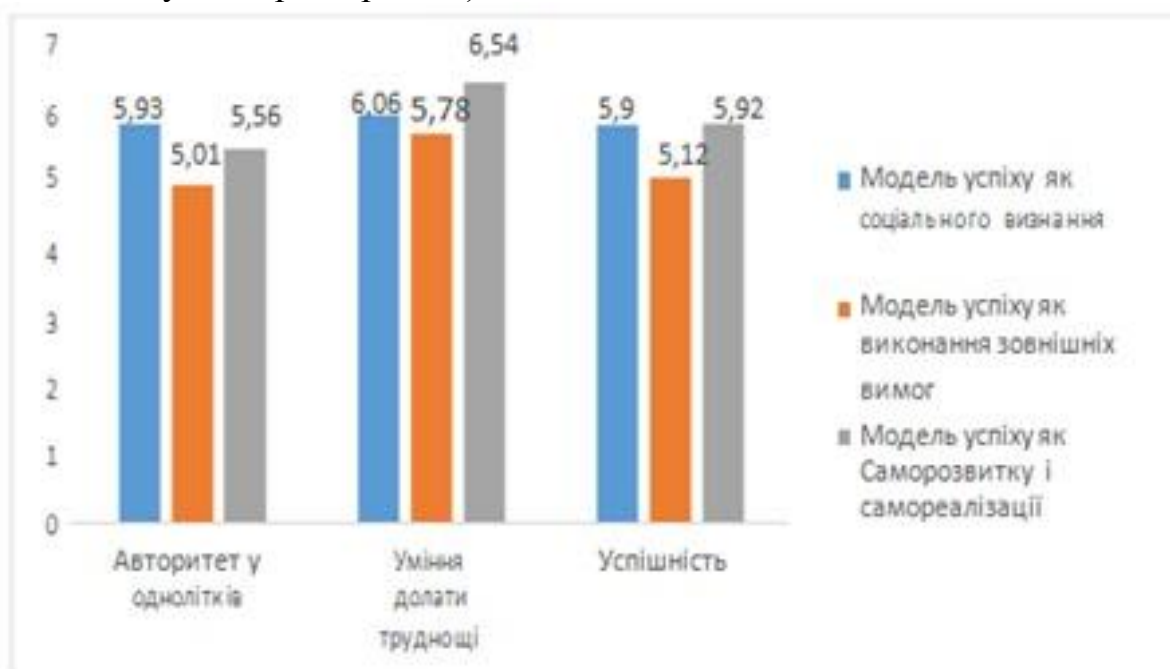

Рис. 1. Відмінності у реальній самооцінці у підлітків з різним розумінням успіху

На наведеному малюнку чітко видно, що підлітки, що спираються на модель успіху як соціального визнання, оцінюють свій авторитет у однолітків набагато вище, чим значно відрізняються від підлітків, які мають уявлення про успіх як виконання зовнішніх вимог ($p = 0,02$). Цей результат можна пояснити тим, що для цих підлітків значимий авторитет серед однолітків, тому вони приділяють цій

сфері більше уваги і досягають вищих результатів, ніж інші підлітки. Саме авторитетне становище у класі дає їм відчуття своєї успішності.

Підлітки, які розуміють успіх як саморозвиток, значно вище оцінюють своє вміння долати труднощі (значуще від обох груп при $p < 0,05$). Це говорить про їхню віру в себе, свої сили. При цьому школярі, які розуміють успіх як виконання зовнішніх вимог, набагато нижче оцінюють свою успішність, ніж решта дві групи учнів ($p < 0,05$).

Також було встановлено, що підлітки, що відносяться до успіху як до зовнішніх вимог, мають більш низькі показники ідеального Я (за опитувальником дослідження самооцінки успішності підлітків (Д.А. Бухаленкової, О.А. Карабанової)), тобто меншою мірою прагнуть до саморозвитку в порівнянні з іншими підлітками (для порівняння: успіх як визнання - 8,45 балів, успіх як зовнішні вимоги - 7,51 балів, успіх як саморозвиток - 8,57 балів; критерій Краскелла-Уолліса = 7,000; $p = 0,001$). Важливо відзначити, що значних відмінностей у різниці між реальною та ідеальною самооцінкою між підлітками з різним розумінням успіху виявлено не було.

Отже, бачимо, що підлітки, які спираються на модель успіху як на виконання зовнішніх соціальних вимог, почуваються найменш успішними, порівняно з іншими школярами.

Для непрямого виміру самооцінки успішності підлітками нами було розроблено методику, що складається з тверджень, що стосуються різних сфер життя: навчання, дружба, особисте життя, загальне відчуття своєї успішності. Дана методика включає оцінку реальної («Моє навчання успішне»), ідеальної («Я дуже хочу досягти великих успіхів у навчанні (роботі)») і відображеної («Мої викладачі відзначають мої успіхи») самооцінки в даних сферах.

Розглянемо розбіжності, що виявилися, в оцінці своєї успішності у підлітків, що спираються на різні моделі успіху. Значні відмінності в оцінці своєї успішності були виявлені переважно між контрастними групами досліджуваних, які розуміють успіх як саморозвиток або виконання зовнішніх вимог. Підлітки, що спираються на модель успіху як виконання зовнішніх вимог, почуваються менш успішними в цілому, а також у навчанні та дружбі зокрема. Одночасно з цим вони не прагнуть досягти великих успіхів у цих сферах життя, вони мають для них порівняно меншу значимість, ніж для інших підлітків.

Крім того, всі підлітки пов'язують успішність переважно з власними зусиллями, а не з везінням та соціальними зв'язками, проте підлітки, які сприймають успіх як виконання зовнішніх вимог, найменше вірять у значимість власних зусиль (для порівняння: успіх як визнання – 4,45 балів, успіх як зовнішні вимоги – 3,91 балів, успіх як саморозвиток – 4,70 балів, критерій Манна-Уїтні при $p < 0,05$).

Хотілося б звернути увагу на сильно виражене прагнення підлітків, які розуміють успіх як саморозвиток, бути добрими друзями і досягти успіху в особистому житті, що відрізняє їх від інших груп. Причому ці досягнення мають найменшу значущість для підлітків, які розуміють успіх як виконання зовнішніх

вимог. Це показує, що сфера побудови інтимно-особистісного спілкування цієї групи підлітків менш значуща, ніж для інших.

Крім того, уявлення про оцінку підлітками своєї успішності відображають їхні відповіді на незакінчене речення: «Я досяг успіху в ...». Аналіз основних категорій виявив наявність значних відмінностей між підлітками, які розуміють успіх як виконання зовнішніх соціальних вимог та іншими підлітками: вони частіше писали про те, що ще ні в чому не досягли успіху (для порівняння: успіх як соціальне визнання – 8,5%, успіх як виконання вимог – 29,4%, а успіх як саморозвиток – 8,8%).

Таким чином, отримані дані підтверджують зв'язок уявлень підлітків про успіх та їх самооцінку. Підлітки, які розуміють успіх як виконання зовнішніх вимог почуваються найменш успішними і, водночас, не прагнуть успіху і саморозвитку. Підлітки ж, які розуміють успіх як саморозвиток і самореалізацію, почуваються більш впевненими у своїх силах і успішнішими, здатними долати перешкоди і досягати своїх цілей.

Розглянемо результати ранжування підлітками різних сфер життя, що пов'язані з успіхом. Тут можна спостерігати існування статевих відмінностей в уявленнях про успіх серед сучасних підлітків. Згідно з отриманими результатами (див. табл. 1), для підлітків найбільшу цінність у житті має сім'я та кохання. Для всіх підлітків, незалежно від статі та віку, дана сфера життя стоїть на першому місці. При цьому дівчата все ж таки надають їй більшого значення, ніж хлопці (відповідно: 2,39 балів і 2,86 балів; $U = 171.0$ при $p = 0.007$).

Таблиця 1

Результати ранжування підлітками різних сфер життя за значимістю

Критерії успіху	Вся вибірка			Хлопці		Дівчата		Критерій Манна-Уїтні, р. знач.
	Ранг	серед. знач.	ст. відх.	Ранг	серед. знач.	Ранг	серед. знач.	
Навчання/ робота	44	3,80	1,703	44	3,93	44	3,70	0,000
Матеріальна забезпеченість	55	4,32	1,682	55	3,94	55	4,60	0,000
Дружба	22	3,30	1,626	22	3,24	33	3,34	0,000
Любов, сім'я	11	2,59	1,937	11	2,86	11	2,39	0,007
Суспільне визнання, Популярність	77	5,50	1,938	77	5,23	77	5,70	0,000
Хобі	66	4,98	1,728	66	4,85	66	5,08	0,000
Особистісне зростання, саморозвиток	33	3,47	1,810	33	3,79	22	3,22	0,002

На другому місці за значимістю у всіх підлітків перебуває дружба, але на третьому – особистісне зростання. Однак особистісне зростання також має велике значення для дівчат, а не для хлопців (відповідно: 3,22 балів і 3,79 балів; $U = 166,0$

при $p = 0,002$), що відображається в їхній ієрархії цінностей: дана сфера життя стоїть у дівчат на друге місце, а дружба – лише на третьому, тоді як у хлопців все навпаки.

Навчання знаходиться лише на 4 місці. Таким чином, незважаючи на те, що велика частина нашої вибірки є учнями старших класів, більшість з них більшого значення надає інтимно-особистісному спілкуванню та саморозвитку, а не навчанню.

На п'ятому місці для підлітків стоїть матеріальна забезпеченість, причому більше значення вона має для юнаків, ніж для дівчат (відповідно: 3,937 балів та 4,603 балів; $U = 156.0$, $p = 0.000$). Шосте місце посідає хобі, а сьоме – суспільне визнання та популярність.

Отже, бачимо, що для підлітків найбільше значення має інтимно-особистісне спілкування і саморозвиток, навчання менш значиме. Для дівчат більше значення має сім'я та особистісне зростання, тоді як хлопцям важливішими є дружба та матеріальний достаток. Важливо, що вікових відмінностей у значимості різних сфер виявлено не було.

Дискусія

Основним завданням нашого дослідження було вивчення уявлень підлітків про успіх, а також дослідження зв'язку цих уявлень із усвідомленістю життя, самооцінкою та уявленнями про своє майбутнє.

Згідно з результатами дослідження, в уявленнях підлітків успіх пов'язаний більшою мірою з особистісним зростанням та самореалізацією, ніж із визнанням суспільства, що відображає вікову специфіку уявлень про успіх. Також підлітки часто описували успіх як наявність у житті людини сім'ї, професійної кар'єри та матеріального достатку, що відповідає основним уявленням суспільства про успіх та успішний життєвий сценарій.

Таким чином, отримані дані підтверджують припущення про те, що у підлітковому віці уявлення про успіх відображають як соціальні уявлення, так і специфіку вікових завдань розвитку та включають досягнення життєвих цілей, соціальне визнання та саморозвиток. Однак, як ми бачимо за результатами дослідження, соціальне визнання має найменшу значущість в уявленнях підлітків про успіх, тоді як, крім саморозвитку, вони також пов'язують успіх із самореалізацією та щастям.

Результати проведеного дослідження також підтверджують припущення про існування статевих відмінностей уявлення про успіх сучасних підлітків. Згідно з отриманими даними, сучасні дівчата більшою мірою пов'язують успіх із самореалізацією та саморозвитком, побудовою сім'ї та кар'єри; при виборі прикладів успішних людей вони більше орієнтуються на близьке оточення, тому частіше, ніж юнаки відзначають необхідність долати труднощі, що виникають, на шляху досягнення власних цілей, що вимагає докладання безлічі зусиль, саморозвитку та здобуття освіти. Дівчата мають більш деталізований та реалістичний образ успіху, а також більшою мірою, ніж юнаки пов'язують успіх із позитивними емоціями та щастям. Для юнаків найважливішим критерієм успіху є

матеріальний достаток та авторитет оточуючих, тому прикладом успіху для них частіше стають представники сфер політики, бізнесу та спорту.

Вплив традиційних зразків гендерних ролей виявився також у значних відмінностях в уявленнях підлітків про жіночу та чоловічу успішність. Успіх для жінки у поданні підлітків обох статей насамперед пов'язаний з любов'ю, заміжжям та створенням сімейного вогнища, материнством, тоді як кар'єра, матеріальне забезпечення сім'ї, суспільне визнання та самореалізація має велику значущість для успішного чоловіка. Однак, важливо зазначити, що цінність сім'ї вкрай значуща як для чоловічої, так і для жіночої частини вибірки підлітків, що добре узгоджується з останнім масштабним дослідженням цінностей сучасних підлітків. Таким чином, третя гіпотеза про зумовленість відмінностей в уявленнях підлітків про успіх для чоловіків та жінок традиційними зразками гендерних ролей також підтвердилася.

Припущення про наявність зв'язку уявлень підлітків про успіх із відчуттям свідомості життя та переживанням почуття контролю над життєвими подіями також отримала своє підтвердження. Модель успіху як саморозвитку та самореалізації виявилася пов'язана з найбільш високими показниками задоволеності та усвідомленості життя, що проявляється у побудові підлітком великої кількості життєвих планів та вірою у можливість їх успішної реалізації. Водночас модель успіху як виконання зовнішніх вимог пов'язана з відсутністю впевненості підлітків у своїх силах, нерозвиненим цілепокладанням та низьким показником загальної усвідомленості життя.

З усього вищесказаного можна дійти невтішного висновку в тому, що ми знайшли підтвердження загальної гіпотези про вплив індивідуально-особистісних особливостей уявлення про успіх у підлітків. Таким чином, уявлення про успіх були пов'язані з самооцінкою та відчуттям усвідомленості життя у підлітків.

Згідно з припущенням, існує зв'язок уявлень підлітків про майбутнє у віддаленій тимчасовій перспективі з уявленнями про успіх. У нашому дослідженні ця гіпотеза підтвердилася частково, оскільки зіставлення результатів дослідження дозволило виявити відмінні риси уявлень про майбутнє лише в однієї групи підлітків, що спираються на модель успіху як виконання зовнішніх вимог. Підлітки з таким розумінням успіху мають менш конкретний, деталізований та розгорнутий образ свого віддаленого майбутнього. Тоді як припущення про те, що підлітки, орієнтовані на модель успіху як самореалізацію, мають більш детальне та позитивне уявлення про своє майбутнє не знайшло підтвердження.

Підтвердження цієї гіпотези про зв'язок уявлень про майбутнє та розуміння успіху потребує додаткового аналізу зібраних даних, який буде спрямований на виявлення відмінностей у створенні окремих описів майбутнього кожної з виділених нами моделей розуміння успіху. Крім того, завдання вивчення зв'язку уявлень про успіх із побудовою тимчасової перспективи потребує використання спеціальних методик, спрямованих на дослідження процесу цілепокладання у підлітків.

Таким чином, у проведеному дослідженні були виявлені основні характеристики успіху та образу успішної людини в уявленнях сучасних підлітків, досліджено відмінності в уявленнях про успіх юнаків та дівчат, виділено три основні моделі розуміння успіху, а також показано зв'язок уявлень про успіх із усвідомленістю життя та самооцінкою.

Отримані нами результати підтверджуються результатами сучасних вітчизняних (Shevchenko & Vlasova, 2019; Pomytkin, Ivanova, & Parasiei-Hocher, 2019; Yezerska, 2019) та закордонних (Dweck, Leggett, 2019; Hunsberger, Pratt, & Pancer, 2018; Lockwood, Marshall, & Sadler, 2019) досліджень на подібну тематику.

Висновки

Результати проведеного дослідження дозволили дійти висновків про те, що сучасні підлітки визначають успіх як досягнення поставлених цілей, яке приносить почуття задоволення від отриманого результату та заслуженого щастя, тому що досягнення успіху потребує подолання перешкод та великих зусиль. Саме праця, а не везіння чи допомога інших людей, є основним засобом досягнення успіху. Для підлітків успіх пов'язаний більшою мірою з особистісним зростанням та самореалізацією, ніж із визнанням суспільства. При виборі прикладів успішних людей сучасні підлітки, в першу чергу, орієнтуються на дорослих, що оточують їх (найчастіше – членів їхніх сімей), а також на представників сучасного шоу-бізнесу, політиків і бізнесменів. Образ успішної людини для них характеризується, насамперед, кар'єрними досягненнями, наявністю сім'ї та наявністю таких особистісних рис, які допомагають успішній людині долати труднощі та досягати поставлених цілей та самореалізації.

Література:

- Dweck C.S., Leggett E.L. (2019). A Social-Cognitive Approach to Motivation and Personality. *Psychological Review*. Vol. 95 (2). P. 256-273.
- Hunsberger B., Pratt M. W., & Pancer S. M. (2018) Adolescent identity formation: Religious exploration and commitment. *Identity*, 1, 365-386.
- Lockwood P., Marshall T., Sadler P. (2019). Promoting success or preventing failure: Cultural differences in motivation by positive and negative role models. *Personality and Social Psychological Bulletin* Vol. 31. N 3. P. 379-392.
- Maslow A.H. (2019). *Motivation and Personality* (2nd ed.) N.Y.: Harper & Row.
- Schwartz S. H. (2018). Universals in the content and structure of values: Theory and empirical tests in 20 countries. In M. Zanna (Ed.), *Advances in experimental social psychology*. (Vol. 25, pp. 1-65). New York: Academic Press.
- Schwartz S.H. (2016). Value orientations: consequences across nations. *Measuring attitudes cross-nationally - lessons from the European Social Survey*. London, UK: Sage. P. 169-203.
- Seligman M.E., Nolen-Hoeksema S. (2017). Explanatory style and depression. *Psychopathology: An interactional perspective*. Orlando (FL): Academic Press, P. 125-139.
- Weiner B. (2016). *Theories of Motivation: From Mechanism to Cognition*. Markham Publishing Company.

Teenage. Representation of the United Nations Children's Fund (UNICEF) in *Ukraine*. 2019. URL: http://knowledge.org.ua/wp-content/uploads/2020/01/%D0%9F%D1%96%D0%B4%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9_%D0%B2%D1%96%D0%BA_teenagers_UA.pdf

Test of semantic-life orientations (SJO method), DA Leont'ev. URL: <https://psycabi.net/testy/256-test-smyslozhiznennye-orientatsii-metodika-szho-d-a-leontev>

Dembo-Rubinstein self-assessment diagnostic technique. Modification A.M. Prikhozhan. URL: <https://www.psychologos.ru/articles/view/80844-metodika-diagnostika-samoocenki-dembo-rubinstejn-modifikacia-am-prihozan>

Questionnaire for the study of self-assessment of adolescent performance (D.A. Bukhalenkova, O. A. Karabanova). URL: <https://publications.hse.ru/mirror/pubs/share/direct/213991447.pdf>

Methods of ranking areas of life according to the importance of success (D.A. Bukhalenkova, O. A. Karabanova). URL: <https://publications.hse.ru/mirror/pubs/share/direct/213991447.pdf>

Incomplete Sentences Questionnaire (Sacks, Levy). URL: <https://psiukrearth.ru/psihologichni-testi-ta-igri/7839-nezakincheni-rechennja-test-saksa-levi.html>

Pomytkin E., Ivanova O., Parasiei-Hocher A. (2019). Development of life-purpose orientations of modern Ukrainian youth. *Socialization & Human Development: International Scientific Journal*. Volume 1. No1.

Shevchenko O., Vlasova O. (2019). Psychological peculiarities of the development of senior pupils` personality competence. *Socialization & Human Development: International Scientific Journal*. Volume 1. No1.

Yezerska N. (2019). Psychological factors of subjective well-being of adolescents in conditions of a specialized boarding school. *Socialization & Human Development: International Scientific Journal*. Volume 1. No1.

Подяка. Дослідження здійснювалося силами автора без застосування жодних програм чи додаткового фінансування.